

ANTIKVARIISK FÖRUNDERSÖKNING OCH KONSEKVENSANALYS

NJUPKÄRRS SKOLA

Näsby 4:1390
Bollmora, Tyresö kommun
Stockholm Län
2022-09-05

Framsidas foto: Njupkärrs skola, huvudbyggnaden. Fastigheten Näsby 4:1390.

BENÄMNING Skola
KOMMUN Tyresö
FASTIGHET Näsby 4:1390
ADRESS Granängsstigen 1, 135 44 Tyresö
ER REF. Anna Byfors
DATUM 2022-09-05

ANTIKVARISK FÖRUNDESRÖKNING OCH KONSEKVENSANALYS

Föreliggande antikvariska förundersökning och konsekvensanalys har tagits fram av AIX arkitekter på uppdrag av Tyresö kommun. Handlingen behandlar Njupkärrs skola som ligger väster om Granängsringen i kommundelen Bollmora. För närvarande pågår detaljplanearbete inom fastigheten vilket syftar till att göra det möjligt att uppföra en ny skola, idrottshall och bollplan samt ombyggnad av förskola. De planerade åtgärderna innebär att befintliga byggnader (huvudbyggnad, matsalsbyggnad samt idrottshall) planeras rivas.

Denna handling tas fram som ett underlag i pågående detaljplanearbete eftersom skolanläggningen bedöms vara intressant ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Förundersökningen syftar till att redogöra för skolanläggningens historiska utveckling, dess befintliga karaktär och kulturhistoriska värden. Konsekvensanalysen syftar till att bedöma hur en eventuell rivning påverkar kulturmiljön. Observera att bedömningen endast omfattar rivning av befintlig skola, d.v.s. en bedömning av det nya detaljplane-förslaget görs ej inom ramen för utredningen.

Foton AIX Arkitekter AB om annat inte anges.

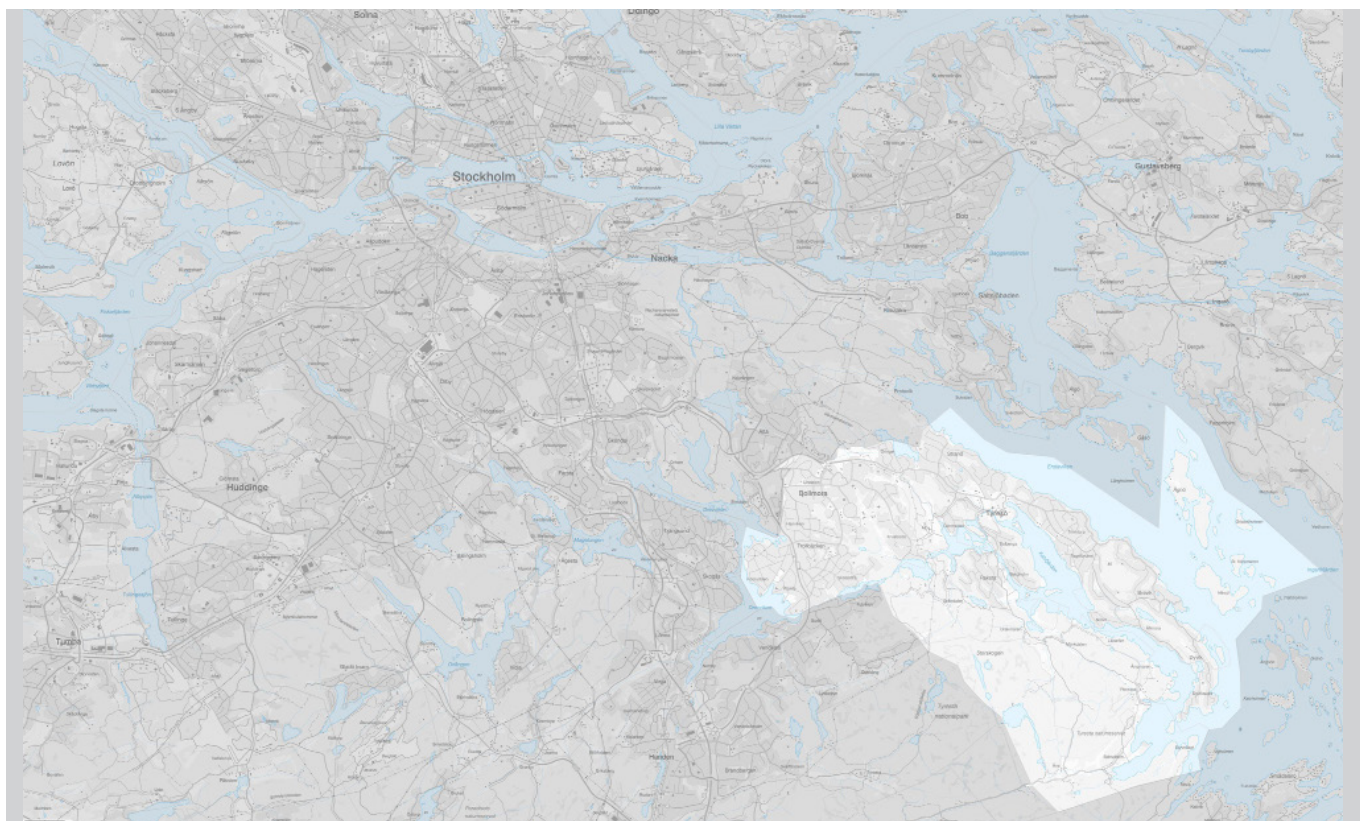
Stockholm datum som ovan

Ada Fleischer
Byggnadsantikvarie, certifierad sakkunnig kulturvärden - K
08- 690 29 92
ada.fleischer@aix.se

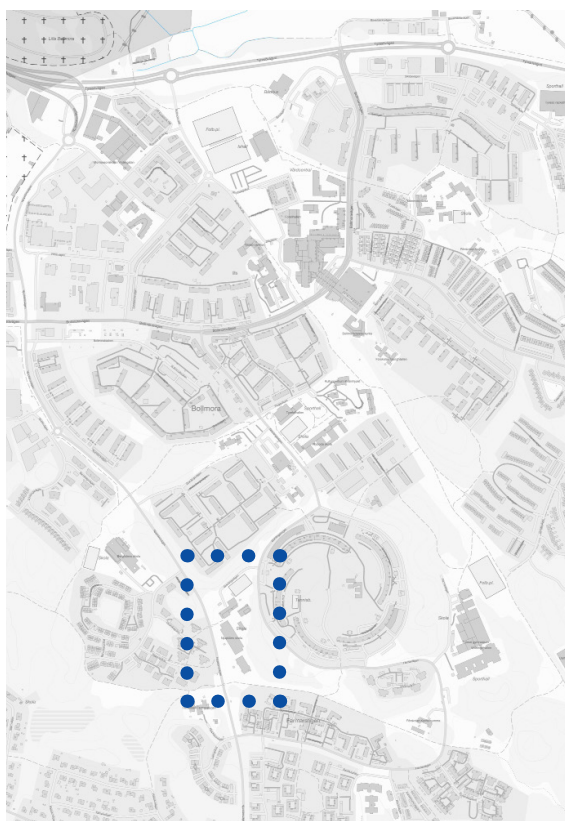
Petter Johansson
Byggnadsantikvarie
073-034 11 31
petter.johansson@pjks.se

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

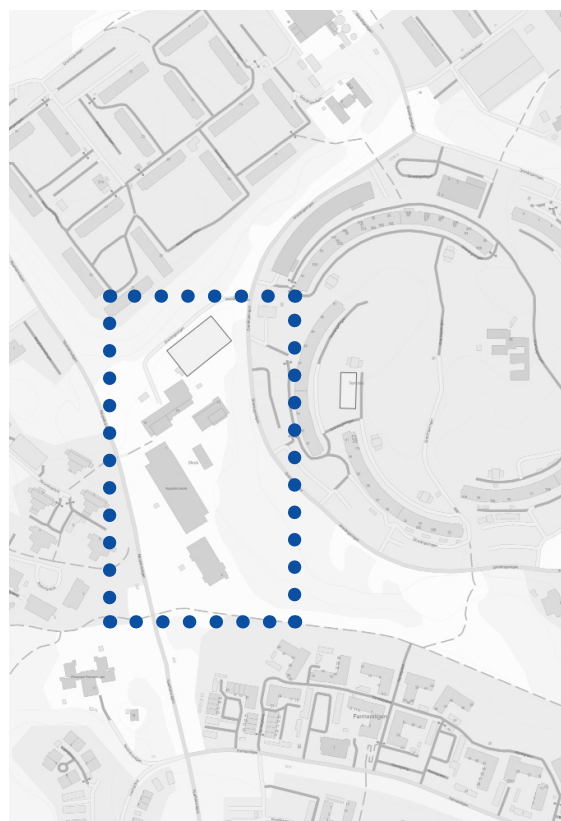
1. Inledning.....	7
Det kulturhistoriska perspektivet	7
Metod och avgränsning	7
2. Kulturhistoriska lagrum och förutsättningar.....	8
Tyresö kommuns översiktsplan (Tyresö 2035)	8
Aktuella bestämmelser enligt plan- och bygglagen	9
Gällande detaljplan	9
Pågående detaljplanearbete	9
3. Historik.....	10
Tyresö	10
Bollmora byggs ut	10
Läromiljön - en arkitekturhistorisk överblick	11
Kortfattad historik om Njupkärrs skola	11
4. Nulägesbeskrivning.....	13
Överblick	13
Huvudbyggnad (K)	14
Matsalsbyggnad (M)	18
Gymnastikbyggnad (G)	21
Skolgård	24
5. Kulturhistorisk värdering.....	26
Kulturhistorisk värdebeskrivning	26
Värdebärande egenskaper och karaktärsdrag	27
Kommentar till värdebeskrivning	23
6. Antikvarisk bedömning.....	28
Projektbeskrivning	28
Konsekvensanalys	28

Tyresö ligger ca 10 km sydost om centrala Stockholm.

Njukärrens skolas läge i Bollmora

Njukärrens skola väster om Granängsringen

1. INLEDNING

Njupkärrs skola, inom fastigheten Näsby 4:1390, väster om Granängsringen i kommundelen Bollmora, är en F-6 skola med ca 300 elever. Skolan uppfördes år 1970 och ritades av Uhlin & Malm Arkitektkontor AB.

Byggnaden förvaltas av Tyresö kommun. Tyresö kommun har identifierat ett ökat behov av skolplatser i Tyresö, och Njupkärrs skola är i behov av så pass omfattande underhåll och renovering att kommunen beslutat att riva skolan och bygga en ny med plats för fler elever. Det finns även behov av att bygga om förskolan Galaxen, uppföra en ny idrottshall och bollplan, anordna ny anläggning, förbättra kopplingar mellan Njupkärrsvägen och Granängsringen samt att stärka platsen för möten även efter skoltid.

Byggnaderna som omfattas av denna rapport saknar skydd i detaljplan. Omgivande bostadsmiljöer har pekats ut som värdefulla ur kulturmiljösynpunkt i Tyresö kommuns översiktsplan (se karta på nästkommande sida). Föreliggande rapport syftar dels till att dokumentera skolan och identifiera dess kulturhistoriska värden och dels till att beskriva hur byggnaderna och den omgivande kulturmiljöns kulturhistoriska värden påverkas av den planerade rivningen. Föreslagna nybyggnationer behandlas inte i föreliggande rapport. Däremot är rapporten tänkt att utgöra ett kunskapsunderlag som kan vara av betydelse vid projektering av ny bebyggelse inom fastigheten.

Det kulturhistoriska perspektivet

Kulturhistoriska värden definieras utifrån två perspektiv: bebyggelse som källa till kunskap (dokumentvärde) och bebyggelse som källa till upplevelse (upplevelsevärde). Grundläggande för båda perspektiven är att kulturhistoriska byggnader och miljöer anses kunna förmedla information om det förflutna. Syftet med bevarande är att bibehålla dessa informationsbärande funktioner.

Dokumentvärde är kopplat till den byggda miljöns kunskapsbärande funktion och utgår från ett perspektiv där byggnader betraktas som historiskt källmaterial. De ses som en materialisering av rådande ekonomiska, institutionella, kulturella och sociala villkor/förutsättningar och anses därmed kunna förmedla information om det förflutna.

Upplevelsevärden är kopplade till den byggda miljöns estetiska/rumsliga funktion och utgår från ett perspektiv där bebyggelse betraktas som en materialisering av rådande ideal och uttryck. Även den succesiva utvecklingen byggnader och miljöer genomgår över tid har en informationsbärande, och ibland även en estetisk/ rumslig funktion eftersom förändringar görs för att möta förändrade omvärldsvillkor och ibland även förändrade arkitektoniska preferenser.

Vilka miljöer, platser och enskilda byggnader som anses kulturhistoriskt värdefulla beror därför på vilken kunskap och upplevelse de anses kunna förmedla. Detta beror i sin tur på när bebyggelsen/ miljön har uppförts, hur den har förändrats och i vilken utsträckning befintlig bebyggelse anses kunna förmedla intressant/relevant information om det förflutna.

Metod och avgränsning

Värderingen bygger på en beprövad antikvarisk metodik med en terminologi som i huvudsak kan hänvisas till boken Kulturhistorisk värdering av bebyggelse av Axel Unnerbäck (Riksantikvarieämbetet 2002). I princip handlar metoden om att:

- 1) Beskriva byggnadens/miljöns historiska utveckling,
- 2) Analysera vad som finns kvar från olika tidsperioder,
- 3) Definiera vilken källa till kunskap som är möjlig att avläsa/uppleva i den befintliga miljön och
- 4) Identifiera värdebärande strukturer och karaktärsdrag.

Rapportens första del utgörs av en förstudie av byggnadens historiska kontext, nuläge och kulturhistoriska värden. Historiken redovisas kortfattat med hjälp av relevant litteratur, äldre fotografier och ritningar. För att redovisa dagens karaktär och bevarandegrad görs en inventering med fotodokumentation. Rapportens andra del utgörs av en konsekvensanalys som delas in i en beskrivande del (projekt- beskrivning) och en analyserande del (påverkan på kulturvärden).

2. KULTURHISTORISKA LAGRUM OCH FÖRUTSÄTTNINGAR

Tyresö kommuns översiktsplan (Tyresö 2035)

I översiktsplanen för Tyresö kommun (Tyresö 2035) som antogs av kommunfullmäktige den 18 maj 2017 presenteras ett antal stadsbyggnadsprinciper som skall prägla arbetet med Tyresö och Bollmoras utveckling fram till 2035. En av principerna handlar om att värna kulturmiljöer:

”I kommunens utveckling ska vi ta vara på kulturmiljöerna. Genom att låta flera tidslager existera sida vid sida blir Tyresös utveckling tydlig. Det ger identitet, minnen, samhörighet och hemkänsla. Tyresös kulturhistoriska värden finns inte bara i det byggda, även landskapet bär spår av människors liv. Därför ska såväl kulturhistoriskt värdefulla landskap som bebyggelse skyddas och synliggöras, tillsammans med fornminnen, kulturmiljöer i vattnet och liknande.”

Arbetet med att värna kulturmiljöer tar stöd i kommunens översiktliga kulturmiljöinventering från 2015 av Nyréns Arkitekter AB. I den pekas fyra områden i Bollmora ut som värdefulla kulturmiljöområden: Bollmoraberg, Nybodaberg, Granbacken, samt Granängsringen, med motiveringen:

Bollmoraberg, Nybodaberg och Granbacken uppvisar tidstypisk storskalig flerbostadsbebyggelse uppförd under det s.k. miljonprogrammet. Husen är placerade i park enligt functionalismens och modernismens ideal med genomgående lägenheter, balkonger mot söder och väl tilltagna grönytor [...] Det konsekventa och stora greppet i planeringen, såväl som de enkla och sparsmakade detaljerna, är aspekter av betydelse för kulturmiljön [...] De tre bostadsområdena har kulturhistoriska och socialhistoriska värden som en konsekvent utformad och i stora drag välbevarad modernistisk bostadsmiljö [...] Trots att husen och markgestaltningen

i Granängsringen så genomgripande har förändrats kvarstår stora kvaliteter i planstrukturen [...] Det stora greppet som togs vid områdets planering, och som finns bevarat i form av monumental flerbostadshus som vänder sig mot naturmark, har stora kulturhistoriska värden.

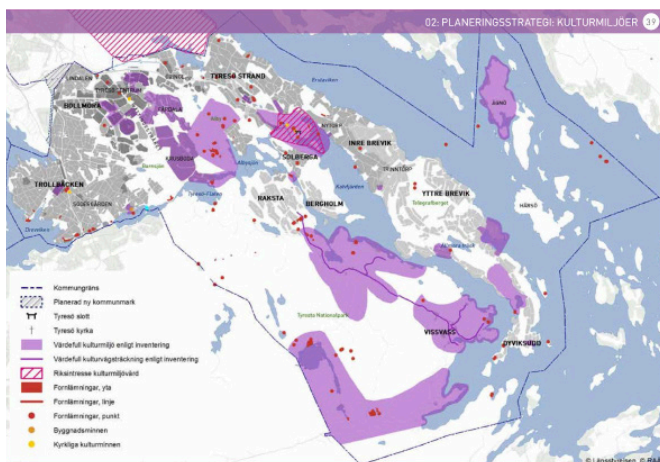
Fastigheten Näsby 4:1390 inom vilken Njupkärrs skola ligger, gränsar till de utpekade områdena Nybodaberg och Granängsringen men ingår ej i den översiktliga kulturmiljöinventeringen.

I översiktsplanen finns en fornlämning (i form av en fyndplats för stenyxa) utpekad i närheten av Njupkärrs skola. Den kommer dock inte påverkas av den planerade rivningen av skolan.

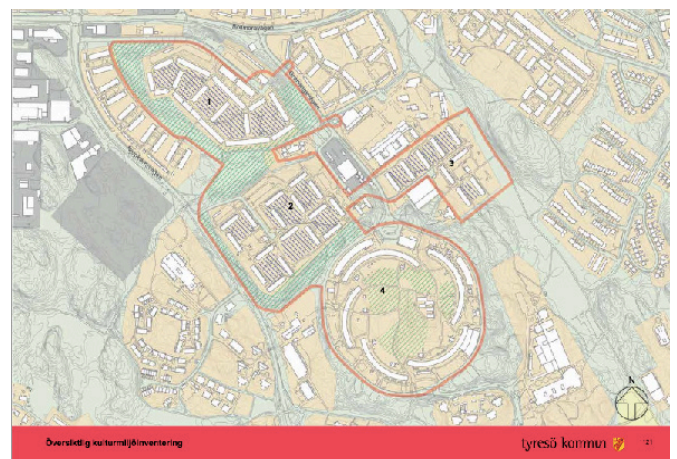
I Tyresös övergripande kulturmiljöinventering ingår två skolbyggnader.

Den första skolbyggnaden i Tyresö uppfördes 1874 på initiativ av Tyresös dåvarande ägare Gustaf Hörstadius. Idag är tegelbyggnaden, som ligger i anslutning till Tyresö slott och kyrka men utanför byggnadsminnesgränsen för de samma, hembygdsgård.

Krusboda skola ingår i det större kulturhistoriska området Krusboda som är utpekad i Tyresös övergripande kulturmiljöinventering. Krusboda är ett välplanerat bostadsområde som uppfördes mellan 1969-74 med en sammanhållen planstruktur där Skola fritidsgård och livsmedelsbutik samlades runt ett litet torg i mitten av området. Skolan är inte särskilt utpekad i kulturmiljöinventeringen men bedöms ha positiva värden för området som helhet och bidra till Krusbodas samhällshistoriska värden.

Utpekade kulturmiljöer i översiktsplanen.

Bostadsområden utpekade i Tyresös översiktliga kulturmiljöinventering framtagen av Nyréns Arkitektkontor.

Aktuella bestämmelser enligt Plan- och bygglagen

All bebyggelse i Sverige omfattas av paragraferna 14 och 17 i PBL:

PBL 8 kap 14 §: Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

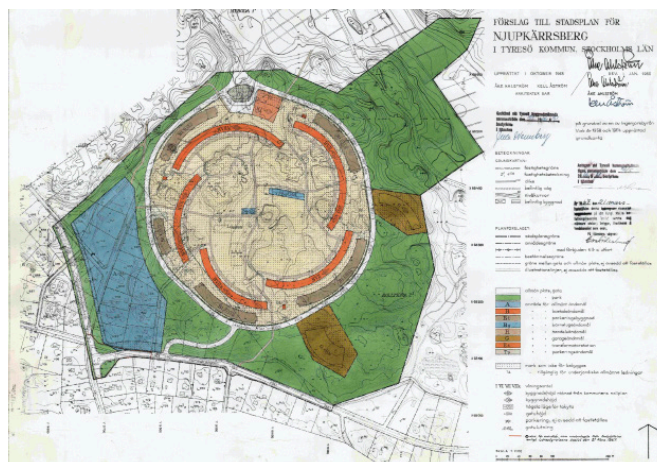
PBL 8 kap § 17: Ändring av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Det aktuella objektet är ej utpekat i Tyresös övergripande kulturmiljöinventering och bedöms inte vara särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt varför det således inte bedöms omfattas av förvanskningsförbudet enligt PBL 8 kap 13 §.

Gällande detaljplan

Fastigheten Näsby 4:1390 och Njupkärrs skola omfattas av detaljplan 123 - Njupkärrsberg. Planen vann laga kraft 21 mars 1967. Syftet med planen var att möjliggöra för bostadsbebyggelse i området. Byggnaderna som är föremål för undersökning i föreliggande rapport ingår i ett område med beteckningen A - allmänt ändamål. I planbeskrivningen ges följande beskrivning:

”Planområdets sydvästra del upptar ett område för allmänt ändamål. Hit skall enligt generalplanen en skola för låg- och mellanstadiet förläggas. Med hänsyn till stadsbilden bör denna skola hållas låg.”

Gällande detaljplan från 1967

Pågående detaljplanearbete

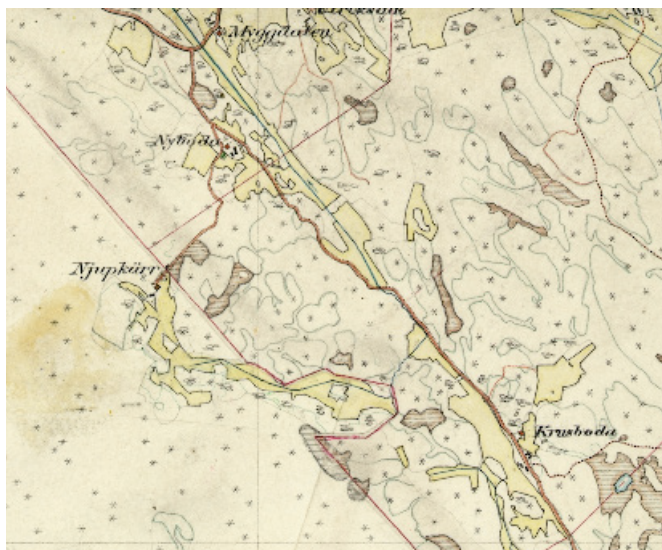
Stadsbyggnadsförvaltningen fick den 23 februari 2022 i uppdrag av stadsbyggnadsutskottet att upprätta ett förslag till detaljplan för Njupkärrs skola. Planen tas fram med standardförfarande. Detaljplanens syfte är att göra det möjligt att uppföra en ny skola, idrottshall och bollplan samt ombyggnad av förskola. De planerade åtgärderna innebär att befintliga byggnader (huvudbyggnad, matsalsbyggnad samt idrottshall) rivs.

3. HISTORIK

Tyresö

Tyresös historia från 1600-talet och framåt domine-
ras i stor utsträckning av Tyresögodset, dels genom
sockenbildningen 1633, dels genom den successiva
utförsäljningen av markegendomarna under 1900-talet.
Tyresö slott var från det att det anlades på 1600-talet
fram till 1930-talet ett av de största godscomplexen i
Stockholmstrakten. Det tidigare i västra delen av dagens
kommun belägna Kumlagodset kom att från 1600-talet
ingå i Tyresögodset. Ägorna omfattade som mest nästan
hela dagens kommun.

Parallellt med att jordbruket blev allt mer olönsamt vid
sekelskiftet 1900, frodades idéer om ett enklare liv på
landsbygden, som ett alternativ till städernas trång-
bodda och smutsiga levnadsförhållanden. När företaget
Mellersta Sveriges Egnahem AB så köpte stora markan-
delar i området runt Kumla gods år 1910 påbörjades en
omfattande uppstyckning varpå en våg av egnahemsbe-
byggelse bredde ut sig på Tyresö. Vid sidan av de stora
sommarnöjena från 1900-talets början finns en omfat-
tande sporstugebebyggelse från seklets mitt bevarade,
främst i östra kommundelen. Under 1950-talet blev allt
fler av sportstugorna om- och tillbyggda till permanenta
boenden och många ersattes helt av nybyggda villor.
Samtidigt byggdes Trollbäckens centralområde. Det kom
att utgöra kommunens kommersiella och administra-
tiva centrum fram till 1960-talets stora utbyggnad av
Bollmora.

Njupkärr och Krusboda utmärkt på Generalstabskartan från
1901

Bollmora byggs ut

I det område som idag utgör Bollmora centrum låg ti-
digare gården Bollmora samt ett flertal andra torp som
tillhörde Tyresögodset. När man på 1950-talet beslu-
tade om den stora utbyggnaden - delvis som en åtgärd
för att få en större permanent befolkning - kom det nya
området få namn efter just Bollmora gård. Förutom att
det kommersiella och administrativa centrumet flyt-
tade från Trollbäcken till det nya kommunhuset i åtta
våningar omfattade den nya stadsplanen 2000 bostäder
i form av flerbostadshus, atriumhus och radhus som
uppfördes 1960-63. Stadsplanen ritades av arkitekten
Bo Sahlin och hade en för tiden, och i svensk kontext,
ovanlig struktur. I motsats till gängse praktik placerades
de höga flerbostadshusen i planens ytterkant, medan
småhusbebyggelsen placerades närmre centrum. En av
anledningarna till detta var att dalgången vid centrum
ansågs ge bättre förutsättning för småhus med trädgår-
dar och de kuperade yttre delarna för flerfamiljshus.
Planen kom att kallas "den konkava staden".

I samband med att Tyresö kommun 1955, genom
ett köpekontrakt om fyra miljoner kronor, förvärvade
markområdet som kom att bli Bollmora centrum slöts
ett avtal med HSB om att bygga de 2000 lägenheterna
som ingick i Sahlins stadsplan. Samtidigt rådde stor
bostadsbrist i Stockholm och många företag visade
intresse för att bygga bostäder i Tyresö. Detta ledde
fram till en lagändring 1959, som i folkmun kom att
kallas "Lex Bollmora". Det blev nu tillåtet för allmän-
nyttiga bostadsföretag att bygga utanför hemkommunen
varpå Familjebostäder övertog en fjärdedel av de 2000
planerade bostäderna. Fram till 1970 uppfördes yt-
terligare 2000 nya bostäder av AB Svenska bostäder,
fördelade på områdena Bollmoraberg, Granängsringen,
Granbacken och Nybodaberg. Dessa bostadsområden
är utpekade i Tyresö kommuns översiktliga kulturmiljö-
inventering från 2015 och ligger i nära anslutning till
Njupkärrs skola.

Bostadsområdena utgör separata enklaver upphöjda
i terrängen. Parkstråk och natur med berg i dagen är
karaktäristiskt för områdena. Byggnadernas formspråk
är avskalat och fasaderna är putsade med terrasitputs.
Trafiksepareringen är genomgående för miljonprogram-
områdena med uppfartsvägar och parkeringsdäck för
bilar och gångvägar och gångbroar för gående. Bollmora
som helhet präglas idag av denna typ av modernistisk
storskalig flerbostadsbebyggelse, med inslag av radhus
och atriumhus samt villaområden från 1960-talet och
småhusbebyggelse från 1970-talet.

Läromiljön - en arkitektonisk överblick

18 juni 1842 fastställde riksdagen obligatorisk undervisning genom den första folkskolestadgan. Undervisning hade fram tills dess varit starkt kopplad till socknarna där prästen och föräldrarna ansvarade för barnens utbildning. När undervisningen i folkskolan så tog fart var läsundervisning ett nedprioriterat ämne då man förutsatt att barnen fått denna undervisning i hemmet. Det visade sig snabbt att elevernas läskunnighet inte motsvarade förväntningarna, och mot bakgrund av detta infördes 1858 det som kom att bli småskolan och som adderade två läsår till folkskolans fyra. Sammantaget utgjorde de sex åren den obligatoriska utbildning som alla barn fick. På 1930-talet lagstodgades ett sjunde läsår, och på 1950-talet ett åttonde.

Skolans organisering var en väl debatterad fråga under 1900-talet. Inte minst var det en viktig del av det folkhem Socialdemokraterna ville skapa efter regeringsbildandet 1932. Under de efterföljande årtiondena genomfördes en rad utredningar för att stärka skolans roll i utvecklingen av det demokratiska samhällsbyggnadet. 1946 års skolkommisions betänkande ledde till den andra stora reformen av den svenska skolan, som innebar en nioårig obligatorisk grundskola som delades upp i låg-, mellan- och högstadier. Den nya enhetsskolan lagstodgades 1962 och hade således ersatt det tidigare parallellskolesystemet med folkskola och realskola.

Redan 1936 beslutades om statsbidrag till skolbyggen vilket, genom detaljerade anvisningar för aspekter på plan- och utrustningsstandard, gav Skolöverstyrelsen inflytande över skolornas utformning och gestaltning. Resultatet av den nya skolreformen blev synlig under 1950-talet. Nyckelbegrepp som elevaktivitet och individualisering av undervisningen realiserades genom specialutrymmen som samlings-salar, biblioteksavdelning, tecknings- och musiksalar, gymnastikavdelningar, slöjdsalar, skolkök, mm. Detta gällde främst för högstadieskolorna, då klassrumsundervisning fortfarande ansågs tillräcklig för de yngre eleverna. Envåningsbyggnader, gärna i nära anslutning till naturen, framhölls som ett ideal ur pedagogiskt och hygienisk synpunkt. Ett gestaltungsinslag som fick genomslag vid 1950-talets slut och framåt var de friliggande envåningspaviljongerna med direkta entréer från skolgården till klassrummet, som till skillnad från äldre och mer auktoritärt uppbyggda skolbyggnader med centrala trapphus där klassrummen grupperade sig runt trapphuset eller längs långa korridorer genomsyrades de nya skolorna av en tanke om demokrati och jämlikhet.

Den utveckling som tog fart efter skolreformen accelererade under 1960-talet, som kom att bli det årtionde då flest skolor byggdes i Sverige. Bostadsutveckling under miljonprogrammet medförde ett underskott på utbildningsplatser i de nya områdena och stadsdelarna. Mot bakgrund av det skriande behovet genomsyrades den arkitektoniska gestaltningen av rationalisering och kostnadseffektivitet, med prefabricerade byggelement

i linje med tidens bostadshus och fabriker, och var för arkitekterna inte längre ett särskilt attraktivt uppdrag. Till skillnad från de centrala skolorna behövde inte skolorna i de nya områdena bygga på höjden, utan kunde ta stora ytor i anspråk. Utvecklingen mot stora skolor fortsatte. 1970-talets skolbyggnader kom att karaktäriseras av just sin storlek, med stora korridorssystem. En utmaning bestod i att förse lokalerna med dagsljus, varför smala, ofta högt sittande, långa fönsterband blev vanliga kännetecken från tiden. Fönster mot ljusgårdar samt överljus var andra lösningar som användes för att öka tillgången på dagsljus.

Även skolans placering i stadsrummet säger något om den rådande tidens syn på utbildning och samhällsutveckling. Från det sena 1800-talets skolpalats som placerades i stadens mest centrala delar till folkhemets idéer om skolan som en del i grannskapstänkandet och en enhet i det sociala, kulturella och kommersiella nav som var respektive stadsdels centrumbebyggelse. Under 1960- och 70-talet placerades inte sällan i parkliknande miljöer eller åtminstone i stark kontakt med omkringliggande natur och grönområden, vilket gick hand i hand med tidens pedagogiska strömningar som såg mindre av den auktoritära läraren och mer av samarbeten över klass- och ämnesgränser. Skolgården blev en integrerad del i planeringen av den fysiska läromiljön.

Njupkärrs skola

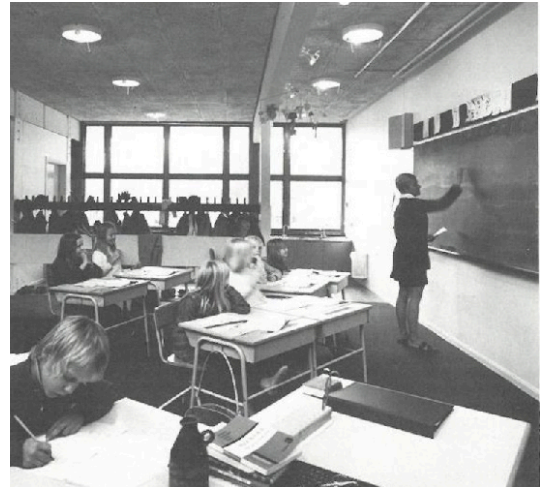
Njupkärrs skola uppfördes 1970 efter ritningar av Uhlin & Malm Arkitektkontor AB, genom arkitekterna Julianna Farago och Lars Malm, ingenjör Mogens Jensen och inredningsarkitekt Ants Rents. För trädgårdsarkitekturen stod Landskaps- & Markprojektering AB Stockholm. Uhlin & Malm grundades av arkitekterna Lennart Uhlin och Lars Malm och drevs mellan åren 1952-1990. Bland företagets verk finns ett flertal skolor, däribland Sandbäcksskolan i Katrineholm (1959) Söderskolan i Flen (1960, nu riven), Kumla skola i Tyresö (1960), Centralskolan i Jokkmokk (1963) och Stentägtskolan i Söderhamn (1963).

Njupkärrs skola var en i raden av läromiljöer som bröt mot den gamla korridor- och klassrumsskolans disponering av lokalyta. Varje klass hade fortfarande sitt eget klassrum, med egen entré med WC, och kapprum integrerat i klassrummet. Klinker på golvet markerade gränsen mellan kapprum och klassrum, vilket finns bevarat i dagens skola. Ett nytt inslag i tidens skolbyggnader var centralkorridoren - mediateket. Ytor för bibliotek och läromedelsförvaring sammanfördes till detta gemensamma "arbetsrum" som låg i direkt kontakt med samtliga klassrum. Mediateket tillät undervisning i klass- och ämnesöverskridande grupper. Här var golvet täckt med nålfiltmatta och inredningarna målade med klara livliga färger. Taket kläddes invändigt med träullspattor för bättre ljuddämpning. Nålfiltmattan har bytts ut mot linoleummatta och skiljeväggar har satts upp i efterhand.

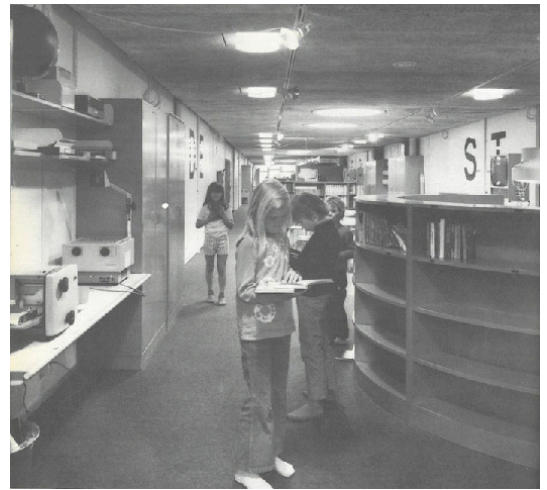
I de flesta klassrum och i mediateket har nyare ljuddämpande takbeklädnad monterats ovanpå träullplattorna. Ursprungliga lampor har bytts ut mot ny lysrörsarmatur. Genom att öppna de stora skjutdörrarna blev klassrum och mediatek en enhetlig läromiljö. Vikväggar mellan några av klassrummen möjliggjorde undervisning i storgrupp. Skjutdörrar och vikväggar finns fortfarande kvar. Insläpp av dagsljus till mediateket möjliggjordes genom runda lanterniner i taket. Dessa har satts igen, förutom i administrationdelen av lokalen.

I matsalsbyggnaden är klinkergolvet i kapprummet bevarat. I matsalen har taket försetts med samma ljuddämpande beklädnad som i huvudbyggnaden medan träullplattor klär innertaket i kapprummet och i slöjdsalarna.

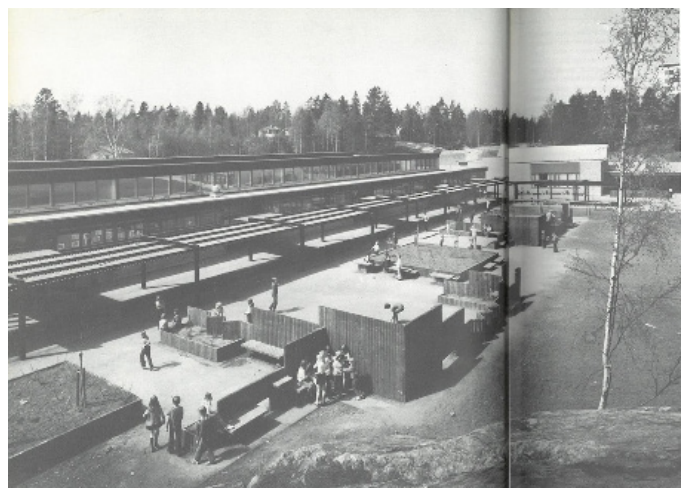
Rastgården var ursprungligen uppdelad i mindre enheter genom varierade sitt- och lekmöjligheter. Dessa var utformade likt träplank av impregnerat virke mellan upphöjda planteringar. Regnskyddet av korrugerad plåt på norrsidan som binder samman huvudbyggnaden med matsalsbyggnaden är bevarad i sin ursprungliga form. Lekplatsen norr om matsalsbyggnaden byggdes ursprungligen som en rund plan avsedd för bollspel och skridskoåkning men har senare gjorts om till sandlåda. Ytan söder om huvudbyggnaden var redan i originalritningen reserverad för ytterligare tolv klassrum i provisoriska byggnader.

Klassrum. Tidskriften Arkitektur, 1973.

Mediateket. Tidskriften Arkitektur, 1973.

Skolgården indelad i lekenheter. Tidskriften Arkitektur, 1973.

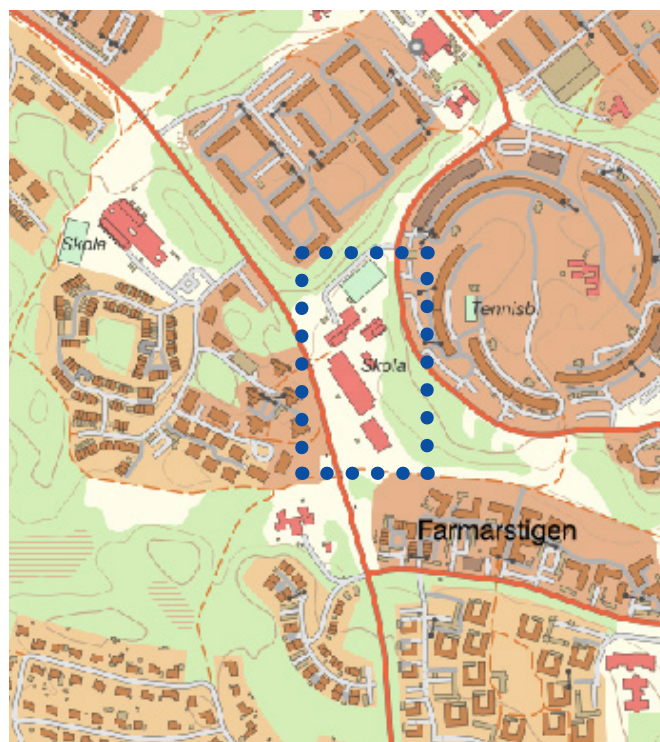
4. NULÄGESBESKRIVNING

Överblick

Utredningsområdet ligger inom fastigheten Näsby 4:1390 som är cirka 30 500 kvadratmeter stor. Inom fastigheten finns Njupkärrs grundskola med cirka 300 elever och två förskolor med totalt nio avdelningar. Fastigheten har en del naturmark som är en integrerad del av skolgårdsytan, och där förekommer berg i dagen som skapar en högre höjd. I norr avgränsas fastigheten av ett mindre grönområde innan den anslutande bostadsbebyggelsen på Nybodaberg. I öster höjer sig terrängen upp mot bostadsbebyggelsen på Granängsringen. Mot sydost sträcker sig ett långt grönstråk och i väster avskärmas skolan av Njupkärrsvägen. Det finns en gångväg mellan Granängsringen och Njupkärrsvägen som går genom skolgården. Närområdet i söder och väster omfattar punkt- och radhus från 1980-talets andra hälft.

Utredningsområdet omfattar tre byggnadskroppar: Huvudbyggnaden, Förskolan samt Idrottshallen.

Njupkärrs skola omfattar tre byggnadskroppar placerade kring en skolgård. I huvudbyggnaden (K) finns skolans administrativa lokaler och personalytor samt klassrum för grundskolans elever. Matsalsbyggnaden (M) inrymmer förutom matsal och skolkök även slöjdsalar samt lokaler för förskolans verksamheter. Gymnastikbyggnaden (G) består av två gymnastiksal, en större och en mindre, samt fyra omklädningsrum. Till skolområdet hör även en bollplan, och i anslutning till skolan ligger förskolan Galaxen och en mindre, provisorisk, paviljongbyggnad som dock inte omfattas av denna rapport.

Huvudbyggnaden (K)

Parallellt med Njupkärrsvägen ligger skolans huvudbyggnad (K). Det är en lång byggnad i en våning med mittkorridor. På vardera sida om korridoren ligger klassrum, med separata entréer för varje klass. Entréerna leder ut till lektytor på vardera långsida. I norra änden av byggnadslängan ligger administrativa lokaler och personalytor. Byggnadens gestaltning och materialval förmedlar ett tidstypiskt uttryck. Exteriörerna är genomarbetade sett till formspråk och material medan interiörerna har en mer enkel och standardiserad karaktär.

De gula tegelfasaderna dominerar byggnadens uttryck, men bryts upp av långa fönsterband med omfattningar och överstycken i rött trä. På den västra långsidan mot Njupkärrsvägen är fönsterbanden dubbla i höjd och möter det väl tilltagna taksprånget på frilagda bjälkar. Fasaden avslutas mot taket med sektioner av liggande panel i mörk kulör som närmast kan beskrivas som en kraftig takgesims. Detta förstärker upplevelsen av byggnadens låga och platta form. Det flacka taket är plåttäckt och försett med två upphöjda och åt öster vända fönsterband som löper i byggnadens längdriktning och ger dagsljus åt klassrummen som ligger i fil. I byggnadens norra ände finns två runda lanterniner som ger dagsljus till personalytorna. Entréerna till klassrummen är indragna i fasaden och består av fönsterförsedda partier i brun plåt med en centralt placerad dörr. Längs huvudbyggnadens östra långsida löper ett skärmtak i korrugerad plåt som är spänt i ett bärverk av stål.

Skolan byggdes med tjugo klassrum fördelade på tio entréer, samt två klassrum mot den sydöstra gaveln med egen entré. Direkt innanför entréerna ligger små vindfång med två mindre WC. Klassrummen nås via enklare dörrar på var sida innanför entrén. Golvet är belagt med klinker i tegelröd kulör. Skiljeväggarna mellan klassrummen har på flera ställen slagits ut för att skapa större enheter. Det förekommer även vikväggar mellan vissa av klassrummen. Väggarna är i regel täckta med glasfiberväv. I några klassrum ligger parkettgolv medan vissa är täckta med linoliummatta. Ljusinsläppet till klassrummen tillgodoses från högt sittande och över taket upphöjda fönsterband mot nordost som består av rektangulära enlufts-fönster, samt från stora fönsterpartier i klassrummets fulla bred som vetter mot skolgården. Mittkorridoren nås via stora skjutdörrar, som är bevarade från det att skolan uppfördes. I korridoren har ett antal skiljeväggar tillkommit, som delar in korridoren i mindre sektioner. Ursprungligen fanns fem par lanterniner i korridoren, men dessa har satts igen. Avdelningen som byggdes för personal och administration har en välbevarad planstruktur. Den småskaliga rumsuppdelningen är i stora drag oförändrad.

Det övre fönsterbandet ger dagsljus till klassrummen och bidrar till byggnadens skulpturala uttryck.

Regnskydd i korrugerad plåt som binder ihop huvudbyggnaden med matsalsbyggnaden. I bakgrunden nya planteringar på skolgården.

Klassrum på vardera sida om separat entré.

Fasaden domineras av de stora fönsterpartierna och det tilltagna taksprånget.

Mediateket som fått nytt undertak och ny golvbeläggning.

Ursprungligt klinkergolv i kapprummen.

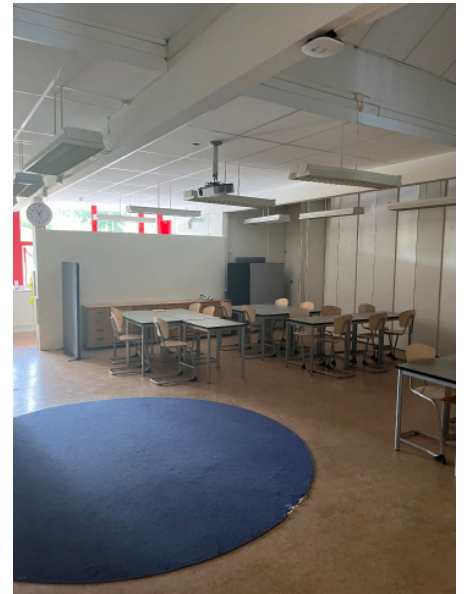
En av två lanterniner som ej satts igen.

Upphöjda fönsterband mot nordost ger dagljus till de djupa klassrummen. Innertaken har klätts med nya ljuddämpande plattor.

Skjutdörrarna mellan klassrum och mediatek är bevarade sedan byggnaden uppfördes.

Klassrum med vikkvägg för att möjliggöra undervisning i större grupper.

Ursprungliga träullplattor.

Ett av klassrummen har ej försetts med nytt undertak. Här är de ursprungliga träullplattorna synliga. Notera klinkergolvet som markerar kapprummets gräns mot klassrummet.

Matsalsbyggnaden (M)

Matsalsbyggnaden är uppförd i en våning och ligger placerad i vinkel mot huvudbyggnaden. I byggnadens sydvästra del ligger matsalsbespisningen som består av en köksdel och en matsal/samlingssal/aula. Här är taket upphöjt och fasaden har stora fönsterpartier som vetter mot skolgården utanför. Byggnadens andra ände är avsedd för förskoleverksamhet och är utbyggd mot byggnadens baksida.

Byggnadskroppen delar samma exteriöra uttryck som huvudbyggnaden, med det gula teglet och de långa fönsterbanden med omfattningar i rött trä som dominerade inslag. I matsalsdelen är fönsterbanden i dubbel höjd och på taket finns här samma upphöjda fönsterband med snedtak som på huvudbyggnaden. Detta fönsterband består av enlufts-fönster i större modell och förutsätter tilltaget ljusinsläpp. Fönstren varierar i storlek mellan de dubbla fönsterbanden, kvadratiska enlufts-fönster och små fönster under tak. Huvudingången är en pardörr i brun plåt som ligger placerad centralt i byggnadens sydöstra fasad. Här återkommer samma skärmtak i korrugerad plåt som återfinns utanför huvudbyggnaden. Längs denna fasad sträcker sig långa fönsterband med enlufts-fönster i fasadens fulla höjd. Precis som på huvudbyggnaden avslutas fasaden med liggande mörk träpanel. Matsalens rymd avspeglas i det höga taket, och accentueas av de tilltagna fönsterpartierna mot skolgården. Byggnadens placering bidrar till utemiljöns rumslighet och exteriören med sina tidstypiska material samverkar med övriga byggnader till att skapa en sammanhållen miljö.

Huvudentrén leder till ett kapprum med anslutning till matsal åt ena hållet och förskolans verksamhet åt andra. Från kapprummet nås ett antal toaletter samt slöjdsalar. Matsalen har väl tilltagen takhöjd med stora fönsterpartier mot skolgården. Mot gaveln har den mindre delen som byggdes som personalmatsal byggts om till scen som skärmas av genom en vikvägg. Innanför matsalen ligger köket som har en egen entré på gaveln. Planlösningen är välbevarad med undantag från några mindre justeringar. Förskolans lokaler i andra änden har skärmats av genom en skiljevägg och har en egen entré via den stängslade lekytan utanför. Rumsligheten har förändrats utifrån förskolans behov och har idag ett större antal rum som skapats genom att dela den ursprungliga rumsindelningen i mindre enheter. Delar av lokalerna var ursprungligen avsedda för kafé men har byggts om till förskolans kök. På gaveln har nya fönster tagits upp.

Takvinkeln och de skiftande byggnadsvolymer skapar ett skulpturalt formspråk.

Regnskyddet i korrugerad plåt binder samman matsalsbyggnaden med huvudbyggnaden.

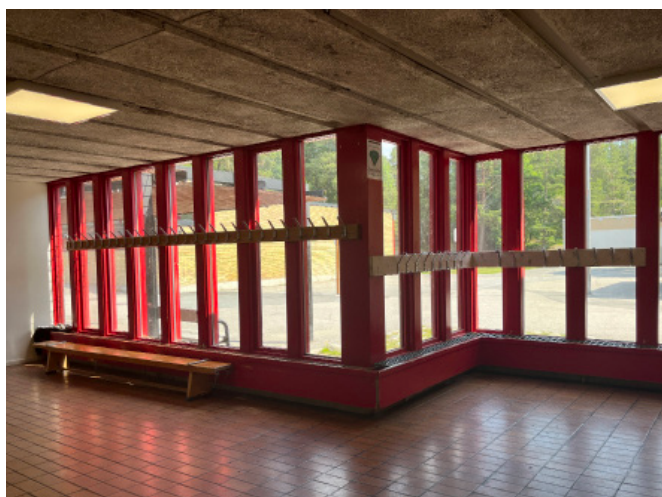
Den röda kulören är återkommande. Den ger karaktär åt skolanläggningen och bidrar till ett enhetligt uttryck.

Matsalsbyggnadens norra fasad, från köket, exemplifierar den varierande fönstersättningen.

Förskoleavdelningens norra fasad. Den röda kulören återkommer även på dörrar.

I kapprummet i matsalsbyggnaden är såväl klinkergolv som träullplattor ursprungliga.

Matsalen och kapprummet avgränsas av vägg med frilagt tegel.

I träslöjdssalen är de ursprungliga träullsplattorna synliga i taket.

Matsalen har genomgått omfattande förändringar. Golv- och takbeklädnad är utbytt, samt ny inredning.

Matsalen var tidigare öppen hela vägen till gaveln, men en scen har byggts till i väster. En vikhvägg gör det möjligt att stänga.

Gymnastikbyggnaden (G)

Gymnastikbyggnaden ligger placerad innanför huvudbyggnaden och matsalsbyggnaden, med terränghöjningen i öster som fond. Byggnadskroppen är rektangulär och är interiört uppdelad i en korridor som leder till omklädningsrum, som i sin tur leder till de två idrotts-salarna. Detta avspeglas i byggnadens stigande höjdsektioner från nordväst. Det exteriöra uttrycket präglas av stora obrutna fasadpartier i gult tegel. Fönsterbanden i rött trä återkommer även i gymnastikbyggnaden. Dels genom smala fönsterband under tak mot korridor och omklädningsrum, samt upphöjt ovan tak med höga enluftsfönster på den större av de två idrottssalarna. Det upphöjda fönsterbandet var bestod ursprungligen av tvåluftsfönster med förskjuten tvärpost, men de nedre lufterna är igensatta. Mot sydost är fasaden på den mindre av gymnastiksalarna uppdelad mellan stående rödmålad träpanel mot marken och ett fönsterband i hela fasadens längd ovanför. Av ursprungsritningarna framgår att denna fasad var försedd med fönsterpartier i fasadens fulla höjd.

Den stigande höjdverkan skapar en uttrycksfull siluett, som tillsammans med de slutna murpartierna i byggnadens exteriör ger byggnaden ett skulpturalt formspråk som tydligt annonserar byggnadens funktion. De långa fönsterbanden bidrar tillsammans med fasadmaterialen till ett tidstypiskt och tilltalande uttryck.

Planstrukturen är i generella drag densamma som vid uppförandet, men förändringar som har gjorts omfattar bland annat en ny entré i den norra gaveln och skiljeväggar i korridoren. Man har även satt in väggar i duschrummen som ursprungligen delades mellan två omklädningsrum. Idag har omklädningsrummen var sitt separat, mindre, duschrum.

Gymnastikbyggnadens olika delar: korridor, omklädningsrum, gymnastiksal, markeras genom vardera fönsterband. Byggnaden får en växande volymverkan.

De obrutna fasadytorna på gymnastikbyggnadens södra och östra sida annonserar tydligt byggnadens funktion.

Mot söder har fasaden försetts med rödmålad stående panel.

Ytterligare ett exempel på byggandens volymverkan. Fasadmaterial och kulörer samspelar med övriga byggnader.

Den större av de två gymnastiksalarna har genomgått invändiga förändringar. Bland annat nytt golv.

Den mindre gymnastiksalen med fönster ut åt sydost.

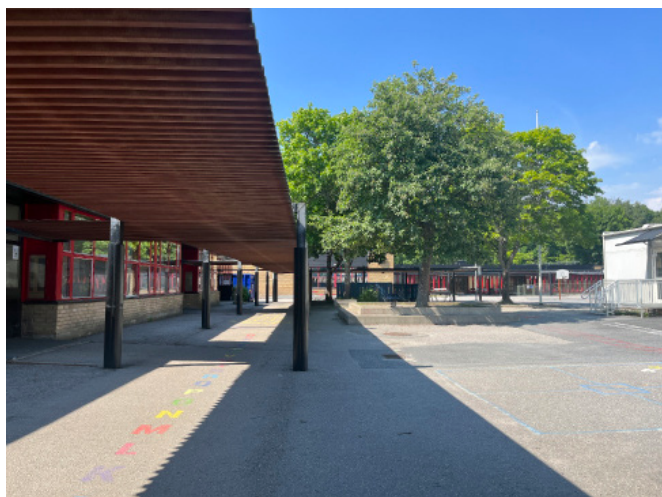
Ny dörr i korridoren skärmar av omklädningsrum från administrativa lokaler.

Omklädningsrummen delade tidigare duschrum men en skiljevägg har satts upp för att ge varje omklädningsrum ett separat duschrum.

Skolgården

Huvudbyggnaden och matsalsbyggnaden skapar en naturlig rumsbildning som förstärks av gymnastikbyggnaden och den stigande terrängen upp mot Granängsringen. Utmed byggnaderna är marken asfalterad, men öppna gräsytor finns närmre naturmarken. Den gestaltade utomhusmiljön består av upphöjda rabatter i gjuten betong med träd som också går att sitta vid, samt fasta bänkar och bord. Bebyggelsens gruppering skapar flera "lek-enheter" i utomhusmiljön, vilket var typiskt för skolor uppförda under denna period. Norr om matsalsbyggnaden finns en lekplats för förskolebarnen samt en stor grusplan. Utanför huvudbyggnadens västra långsida finns sandlådor och öppna lekytor för de yngre barnen. Skolgården har ett påtagligt inslag av grönska i form av planterade träd och buskar som bidrar till nödvändig skuggverkan på sommarhalvåret. Långa trädrader avgränsar skolans marker från intilliggande cykel och bilvägar. Höjden upp mot Granängsringen med frodig grönska och berg i dagen ger en särskild effekt för rumsligheten och samverkan med naturen.

Regnskyddet i korrugerad plåt binder samman utemiljön och skapar en koppling mellan huvudbyggnaden och matsalsbyggnaden. På sommaren ger den välbehövlig skugga.

Planteringar i gjuten betong är ett nyare inslag på skolgården.

Förskolans lekytor norr om matsalsbyggnaden. Byggs ursprungligen för bollek och skridskoåkning.

Förskolans lekytor. I bakgrunden skymtar den stora grusplanen.

Utanför klassrummen på västra sidan av huvudbyggnaden finns lekytor och sandlådor.

Den kuperade terrängen blir en integrerad del av skolans utemiljö.

5. KULTURHISTORISK VÄRDERING

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Del i berättelsen om Bollmoras framväxt

Njupkärrs skola är ett resultat av den stora utbyggnaden av Bollmora som inleddes på slutet av 1950-talet och fortsatte en bit in på 1970-talet. Det är en viktig episod i berättelsen om Tyresös historia och präglar i stor utsträckning den byggda miljön i kommundelen. Bollmoras historia, som den första moderna satellitstaden utanför Stockholms gränser, och med de politiska beslut som föranledde Lex Bollmora, är också intressant i en större samhällsbyggnadskontext. Utbyggnaden av Bollmora avspeglas främst i den omfattande bostadsbyggelsen samt centrumbildningen utanför planområdet, men miljonprogrammets omfattande bostadsutveckling medförde ett underskott på utbildningsplatser i de nya områdena och stadsdelarna. Så även i Bollmora. I denna kulturhistoriska kontext framträder Njupkärrs skola som en del i berättelsen om Bollmoras framväxt. Fram till 1900-talets mitt utgjordes Bollmoras befolkning till största delen av säsonsboende i de många sommarböjen som uppfördes vid sekelskiftets början, men fick nu en större fast befolkning. Det är således främst i ett samhällshistoriskt och lokalhistoriskt perspektiv som Njupkärrs skola bör tolkas, och i den kulturhistoriska kontexten som dess värden framträder.

Tidstypisk och välbevarad representant

Vid sidan av den kulturhistoriska kontext som beskrivits ovan är Njupkärrs skola samtidigt en god representant för 1970-talets skolbyggnader. Njupkärrs skola presenterades i tidskriften arkitektur år 1973 som ett exempel på den nya tidens läromiljö. Anläggningen bidrar till historisk kontinuitet och är ett representativt exempel på hur de idéströmningar och den debatt kring relationen mellan arkitektur och lärandemiljöer som rådde vid tidpunkten för skolans uppförande tog sig fysiskt uttryck. Njupkärrs skola kan sorteras till slutfasen av den period som kom att bli den då flest skolor byggdes i Sverige. Skolan vittnar om 1970-talets byggproduktion och idéströmningar. Exempel på det är byggnadsvolymen, planlösningar, material såväl exteriört som interiört samt fönstersättningen. Förändringar har skett såväl exteriört som interiört, varför det inte är att tala om någon synnerligen välbevarad kulturmiljö. Trots ändringar och tillägg är strukturen tydligt läsbar och de många tidstypiska materialen är fortfarande i hög grad framträdande i byggnadernas (främst exteriöra) uttryck. Sammantaget skapar det en god läsbarhet av skolan som kulturhistorisk miljö.

Arkitektoniska värden

Avslutningsvis är Njupkärrs skola en välgestaltad ensemble av byggnader med exteriöra kvaliteter där för tiden vanliga fasadmaterier som tegel och målad träpanel har kombinerats på ett tidstypiskt sätt. Arkitekterna hade en genomarbetad idé om hur den pedagogiska miljön skulle utformas. De olika byggnadskropparna binds samman genom gemensamma gestaltungsdrag. Den röda kulören framträder tydligt i det exteriöra uttrycket och är genomgående för hela anläggningen. Även fönstersättningen och takljusen bidrar i detta avseende. Invändigt är de övergripande strukturerna fortfarande läsbara även om ytskikten har förändrats. De låga volymerna underordnar sig den omgivande naturen som tillåts vara en integrerad del i den fysiska läromiljön.

Värdebärande egenskaper och karaktärsdrag

I följande avsnitt listas de egenskaper och karaktärsdrag som är bärande för läsbarheten av anläggningens kulturhistoriska värde.

- Anläggningens låga skala som redovisar 1970-talets byggproduktion med kostadseffektiva och rationella skolbyggnader.
- Bearbetade byggnadsvolymer präglade av uppbrutna och stigande sektioner.
- Välbevarad yttre gestaltning med arkitektoniska och materiella kvaliteter. Vålgestaltade fasader med ömsom slutna tegelmurar, ömsom långa fönsterband. Flacka tak och kraftiga panelade taksprång.
- Separata entréer till varje klassrum som var ett nytt inslag för tidens skolbyggnader.
- Sammansättning av material och kulörer som löper som en röd tråd genom hela anläggningen och bildar en harmonisk helhet.
- Skolgård med tidstypisk indelning av mindre "lek-enheter. Robust gestaltad utemiljö, gröna inslag och regnskydd som gestaltningsmässigt hänger ihop med övrig arkitektur.
- Huvudbyggnadens bevarade planlösning med centralkorridor och klassrum med separata entréer.
- Matsalens rumsvolym med intilliggande kapprum. Även specialsalar med ursprunglig rumsvolym.
- Enstaka välbevarade byggnadsdelar och detaljer så som klinker i vindfång, lanterniner och skjutdörrar till klassrum.

Kommentar till värdebeskrivning

De värden som tydligast framträder i analysen av Njupkärrs skola som kulturmiljö relaterar till två kulturhistoriska sammanhang.

Det första är ett större samhällshistoriskt och lokalhistoriskt sammanhang där Njupkärrs skola utgör en del av den stora utbyggnaden av Bollmora och dess karaktär av tidstypisk miljonprogramsbebyggelse. Ur ett sådant perspektiv är det enskilda objektet inte avgörande för läsbarheten av- och förståelsen för Bollmora som miljonprogramsområde och satellitstad. Det finns objekt och strukturer som tydligare förmedlar denna berättelse och såldes är av högre kulturhistoriskt värde (exempel på dessa finns utpekade i Tyresös översiktliga kulturmiljöinventering).

Det andra är ett arkitekturhistoriskt sammanhang. Njupkärrs skola är i många avseenden en god representant för det sena 1960-talet och det tidiga 1970-talets skolbyggnader med dess volym och form, relation till den omgivande naturen och materialvalen. Njupkärrs skola är inte en unik anläggning. Det finns goda exempel på denna byggnadstyp, både lokalt och nationellt, som representerar detta kulturhistoriska sammanhang.

Avslutningsvis har skolan ett arkitekturhistoriskt värde som framför allt avspeglas i yttre formspråk och gestaltning. Interiören har ett fåtal kulturhistoriskt och arkitektoniskt intressanta detaljer men saknar i stort det värde som exteriören besitter.

6. ANTIKVARISK BEDÖMNING

Projektbeskrivning

Stadsbyggnadsförvaltningen i Tyresö fick i februari 2022 i uppdrag av stadsbyggnadsutskottet att upprätta ett förslag till detaljplan för Njupkärrs skola. Bakgrunden till beslutet är det ökade behovet av skolplatser i Tyresö. Njupkärrs skola har bedömts vara i så pass omfattande underhåll och renovering att kommunen beslutat att riva skolan för att ge plats åt en ny skola med plats för fler elever. Man har även identifierat behovet av att bygga om förskolan Galaxen, ny idrottshall och bollplan, ny angöring, förbättrade kopplingar mellan Njupkärrsvägen och Granängsringen samt att stärka platsen för möten även efter skoltid.

Konsekvensanalys

Njupkärrs skola tillskrivs, enligt beskrivning i föregående kapitel, ett kulturhistoriskt värde. Det förmedlas dels genom bebyggelsens utformning och dels genom att anläggningen ingår i två större kulturhistoriska sammanhang.

Planerad rivning av huvudbyggnaden, matsalbyggnaden och gymnastikbyggnaden innebär att den delvis välgestaltade och välbevarade skolmiljön helt och hållet går förlorad. I ett större perspektiv medför åtgärden att den historiska läsbarheten och förståelsen för det kulturhistoriska sammanhang som bebyggelsen är en del av, försvagas.

Eftersom skolanläggningen inte är att betrakta som särskilt värdefull, innebär en rivning inte en förvanskning i Plan- och bygglagens mening. Däremot bedöms åtgärden som ovarsam och därför icke önskvärd ur kulturmiljösynpunkt.